УДК 342.2 + 341.231.14

DOI: <https://doi.org/10.47567/bomivit.2-5.2021.04>

Д. О. Бобровник,
кандидат економічних наук,
здобувач Інституту законодавства
Верховної Ради України,
Адвокатський альянс «Баймуратов і партнери», адвокат
bobrovnik.denys@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1142-6926

ГЕОПОЛІТИЧНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК ЧЛЕНА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

D. O. Bobrovnik,
Postgraduate Student of Legislation Institute of
The Verkhovna Rada of Ukraine,
Barristers alliance «Baymuratov and partners», barrister
bobrovnik.denys@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1142-6926

GEOPOLITICAL LEGAL ENTITY OF A PERSON AS A MEMBER OF A TERRITORIAL COMMUNITY

Стаття містить дослідження питання геополітичної правосуб'єктності людини як члена територіальної громади. У статті зазначаються визначення понять правосуб'єктності з огляду на сукупність прав та обов'язків особливого суб'єкта – члена територіальної громади. Стаття містить загальнотеоретичні особливості та визначення поняття «член територіальної громади». Визначено, що геополітика в контекстуалізації формування і реалізації правосуб'єктності територіальної громади також передбачає наближення України до європейських (міжнародних) правових стандартів організації місцевого самоврядування, адже територіальна громада є первинним суб'єктом місцевого самоврядування, а геополітика, своєю чергою, передбачає розуміння, визначення, визнання і дослідження територіальної громади не лише в межах українського досвіду, а і з використанням багатого муніципального досвіду європейських держав, зокрема держав романо-германської правової системи, або держав, що відносяться до континентальної правової родини. Відзначено, що правильність створення оптимальних адміністративно-територіальних одиниць на теренах держави (шляхом їх виокремлення або об'єднання), та визначення і інституціоналізації однієї територіальної громади в одній адміністративно-територіальній одиниці, – забезпечить децентралізацію управління, максимальне наближення до людей публічно-владних інститутів та відповідно дозволить ефективно вирішувати нагальні питання облаштування життя людей, надання

якісних адміністративних та громадських послуг жителям сіл, селищ та міст.

Запропоновано шляхи, які забезпечать формування як геополітичної правосуб'єктності територіальної громади, так і закладе формування геополітичної правосуб'єктності людини як члена такої територіальної громади, об'єднуючи в цьому процесі локальні, регіональні, загальнодержавні, макрорегіональні і універсальні (глобальні) чинники, фактори і тенденції, що засновані на засадах демократизму, децентралізації, верховенства права, пріоритету прав і свобод людини перед правами держави

Ключові слова: геополітика, правосуб'єктність, геополітична правосуб'єктність, територіальна громада, правосуб'єктність територіальної громади.

The article contains a study of the geopolitical legal personality of man as a member territorial community. The article defines the concepts of legal personality in view of the set of rights and responsibilities of a special entity – a member of the territorial community. The article contains general theoretical features and definitions of the term "member of the territorial community". It is determined that geopolitics in the context of the formation and implementation of the legal personality of the territorial community also involves Ukraine's approximation to European (international) legal standards of local government, because the territorial community is the primary subject of local government, and geopolitics, in turn, involves understanding, recognition and research of the territorial community not only within the Ukrainian experience, but also using the rich municipal experience of European states, in particular the states of the Romano-Germanic legal system, or states belonging to the continental legal family. It is noted that the correctness of creating optimal administrative-territorial units in the state (by separating or combining them), and the definition and institutionalization of one territorial community in one administrative-territorial unit – will ensure decentralization of management, maximum proximity to the people of public institutions and, accordingly, will allow to effectively address urgent issues of people's lives, the provision of quality administrative and public services to residents of villages, towns and cities.

The ways which will provide formation of both geopolitical legal personality of territorial community, and will establish formation of geopolitical legal personality of the person as a member of such territorial community, uniting in this process local, regional, national, macroregional and universal (global) factors are offered. and tendencies based on the principles of democracy, decentralization, rule of law, priority of human rights and freedoms over the rights of the state

Keywords: geopolitics, legal personality, geopolitical legal personality, territorial community, legal personality of territorial community.

Постановка проблеми. Зважаючи на сучасний стан розвитку в Україні системи місцевого самоврядування (далі – МСВ) як самостійного рівня публічної влади – публічної самоврядної (муніципальної) влади (див. ст. 5 Конституції України) та форми самоорганізації населення, – саме територіальна громада (далі – ТГ) виступає не тільки основним суб'єктом МСВ, основним об'єктом управління з боку органів місцевого самоврядування (далі – ОМСВ), що сформовані самою ТГ, але фактично і суб'єктом формування соціальної політики, у широкому її розумінні, що формується та реалізується на території адміністративно-територіальної одиниці

держави, де така ТГ існує, функціонує і розвивається.

В умовах глобалізації, особливо її економічної і правової форми, локальна людська спільнота продукує власні територіальні, територіально-групові і територіально-індивідуальні інтереси, що відображають найбільш важливі екзистенційні аспекти існування і функціонування людської цивілізації, що з геополітичної точки зору, через географічний, історичний та соціологічний аналіз питань, пов'язаних з політикою і територіальними структурами на різних рівнях (від державного до міжнародного), демонструє можливість розуміння ТГ наведених процесів та ефективність використання нею суттєвих законних важелів впливу, причому, не тільки для удосконалення ефективності існування, функціонування і розвитку самої ТГ, через розширення та стабілізацію її належної правосуб'єктності, зважаючи на існуючі її міжнародні моделі, а також і на існування, функціонування, розвиток, вдосконалення демократичної правової державності, основоположною ознакою якої виступає сам інститут МСВ.

При цьому, з геополітичної точки зору, правосуб'єктність ТГ як територіальної людської спільноти, що виникає та функціонує на відповідній території держави, як наслідок і відображення історичного і соціального розвитку такої спільноти, – необхідно розглядати з обов'язковим застосуванням потенціалу політичного, економічного і стратегічного значення географічного чинника, в залежності від місця розташування такої ТГ, її розміру, функцій та взаємовідносин місцевостей і ресурсів тощо. Отже, можна зазначити, що визначення правосуб'єктності ТГ та її жителів-членів саме у контексті геополітики практично не зустрічається у працях науковців, тож даному питанню не приділяється належна увага, однак, на нашу думку, воно беззаперечно потребує свого доктринального обґрунтування, супроводження і забезпечення, а, отже, і дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правосуб'єктності територіальної політики, включаючи і її суб'єктний склад, зокрема через призму геополітики розкривали у своїх наукових працях такі учені як Баймуратов М., Доцяк І., Заєць А., Кампо В., Куйбіда В., Калиновський Б., Крисаченко В., Ключковський Ю., Мелехіна І., Первомайський О., Петришина О., Пухтинський М., Тимечко І., Чапала Г., Хропанюк В., Цвік М. та інші науковці. Однак, ґрунтовні дослідження в контекстуалізації геополітичної правосуб'єктності ТГ і людини як члена такої ТГ, є відсутніми.

Метою статті є дослідження основоположних аспектів становлення геополітичної правосуб'єктності людини як члена ТГ.

Виклад основного матеріалу. Насамперед, необхідно визначити загальнотеоретичні особливості феноменології правосуб'єктності, її застосування до територіальної громади та розуміння геополітики, після чого визначити геополітичну правосуб'єктність самої територіальної громади та жителя-члена такої ТГ, проаналізувавши її сучасний стан.

Дослідження ТГ, як локальної людської спільноти, причому саме з геополітичної точки зору, має вагоме глибинне значення в процесі виявлення, виокремлення, розробки та відбору ефективних інструментів її функціонування, розвитку, розширення її прав та обов'язків, особливо в контексті становлення та легалізації її належної правосуб'єктності, як первинного суб'єкта МСВ (див. ст. 140 Конституції України), зокрема зважаючи на інші моделі розвитку такої територіальної громади.

Необхідно наголосити, що у історичній ретроспективі громада є найстарішим соціальним інститутом в історії розвитку людства. Зокрема, у працях науковців, прихильників ідеології теорії вільних громад, визначено, що громада є тим єдиним об'єднанням, яке відповідає самій природі людини, де б не збиралися люди, громада сама по собі виникає. Причому, слово «людина» тут використано не випадково, адже саме людина є членом територіальної громади, тобто людської спільноти, що існує та функціонує на відповідній території, яка виявилась привабливою з різних позицій – історичної, географічної, ресурсної тощо для її інституціоналізації. Алекс де Токвіль з приводу цієї спільноти писав: «Громада є тим єдиним об'єднанням, яке так добре відповідає самій природі людини, громада виникає ніби сама собою. Отже, громадський устрій є в усіх народів, незалежно від їхніх звичаїв та законів. Є королівства та республіки, що їх створює людина; громада, здається виходить просто з рук Господніх» [2, с. 63-64].

У науковій літературі можна зустріти різні визначення поняття «територіальна громада». Насамперед, існує визначення, що територіальною громадою є історично утворена спільнота людей, що характеризується спільністю традицій, культури (П. Гураль) [3]; або, що територіальну громаду слід розглядати як сукупність соціальних взаємодій, інтеракцій між індивідами, родинні стосунки, проживання на одній території, належність до певної соціальної групи, зв'язки соціального захисту та підтримки (Дж. Хіллер) [4, р. 123-124].

Також зустрічаються визначення територіальної громади як спільного, колективного споживача (Д. Барнс) [5]; чи як первинного суб'єкта місцевого самоврядування (Н. Руда, І. Видрін, А. Коваленко, М. Корнієнко, В. Кампо, Ю. Молодожен, А. Лелеченко, О. Васильєва, В. Куїбіда, А. Ткачук, М. Баймуратов, О. Батанов, І. Гурняк, О. Дацко) [6, с. 165].

Отже, резюмуючи, можна дійти наступних висновків, що основними ознаками територіальної громади є:

- прив'язаність її до території проживання людей (територіальна ознака. – Авт.);
- членство в ній через спільність інтересів (ознака інтерсуб'єктивності. – Авт.);
- самоврядність та відповідно здатність до структурування та утворення внутрішньо організаційних управляючих структур (ознака самоорганізації та самодіяльності. – Авт.);
- соціальне функціонування на базі колективних форм діяльності для життєзабезпечення спільних інтересів (екзистенційна ознака. – Авт.);
- впорядкованість відносин на основі правових та інших соціальних норм, яка дає змогу визначати їх як суб'єктів права, здатність бути суб'єктом комплексних правовідносин (нормативно-правова ознака. – Авт.);
- індивідуалізація стійкості інтересів, зв'язків і форм соціальної практики (прагматично-праксеологічна ознака. – Авт.);
- первинність у об'єднань, які формуються людьми для забезпечення зв'язку із громадянським суспільством і державою (пріоритетно-комунікаційна ознака. – Авт.);
- формування та прояв відчуття співтовариства (колективно-колабораційна ознака. – Авт.).

Якщо ми маємо за мету зосередити увагу на дефінітивному визначенні поняття територіальна громада, то насамперед, треба зробити наголос на її визначенні як територіально-об'єднаної сукупності людей, що формується на основі соціально-територіальних розбіжностей у специфічне соціальне утворення (К. Йонассен (Jonassen), Д. Хіллері (Hillery), Я. Щепанський, Ю. Сурмін, Ю. Тихоміров, І. Бодрова) [7, с. 16-17].

Якщо акцентувати увагу на основні ознаки геополітики та основні ознаки ТГ, особливо у їх співвідношенні, то видається ефективним вести дослідження з одночасним зверненням до цих двох понять. Отже, основними ознаками ТГ виступає: населення, сукупність людей (історична, культурна, сусідська тощо); місце (територія, номос, локус, топос), простір у межах певних кордонів (географічних, адміністративних, економічних, інформаційних тощо); соціальна комунікативна взаємодія (сусідські відносини, загальні правила і норми поведінки, загальні владні структури, громадські послуги, організації, взаємозв'язок у виробничій діяльності та ін.); мета (телеологічні домінанти) організації та існування громади (спільність цінностей, почуття причетності, почуття відповідальності перед громадою тощо). Загалом, визначені ознаки є основними параметральними, характерологічними, ідентифікаційними, опорними, інституційними та конституюючими ознаками ТГ.

Геополітика, своєю чергою, визначається як складний феномен (від дав.-гр. $\gamma\eta$ – земля + πολιτική – мистецтво управління державою) – як політологічна концепція, що вбачає у політиці засадничу, визначальну роль географічних факторів: просторове розташування країни, розмір території, наявність чи відсутність, обмеженість природних ресурсів, кількість населення [8]. Отже, слід зробити проміжний висновок, що в процесі зіставлення ідентифікуючих ознак наведених двох понять, індикаторами визначення як ТГ, так і геополітики є майже ідентичні показники, а саме – населення, територія тощо, що співвідносяться на відповідних рівнях – локальному, регіональному, загальнодержавному, макрорегіональному, універсальному (глобальному).

Отже, з наукової точки зору, геополітика виступає наукою, яка розглядає вплив географічних чинників на внутрішню й особливо зовнішню політику держав і націй. Геополітика є своєрідним мистецтвом і практикою використання політичної влади над певною територією.

Вивчаючи геополітику, слід здійснити аналіз географії, історії та соціальних наук з урахуванням просторової політики і її моделей на різних рівнях [9, с. 122-123].

У контексті предмету дослідження даної наукової статті, геополітика виступає так званим діяльнісним ресурсом органів держави, а також своєрідним «географічним розумом» держави, – причому, головним тут відповідно є наступне – основним об'єктом вивчення геополітики є структура світу, представлена безліччю територіальних моделей, адже дослідження механізмів та форм контролю над територією є однією з основних задач геополітики [10, с. 4]. Тож, подальше дослідження правосуб'єктності ТГ здійснюватиметься з урахуванням індикаторів оцінки геополітики як науки тощо.

Розкриваючи категорію правосуб'єктності, зазвичай схематично пропонується розглянути її структуру, однак, на нашу думку, необхідно ширше дивитись на дослідження цього найважливішого феномену соціально-правового

життя, причому не тільки локального соціуму, а і всієї демократичної правової держави, зокрема з урахуванням необхідності визначення саме геополітичної правосуб'єктності ТГ [11, с. 340].

Так дійсно, правосуб'єктність ТГ в межах МСВ у ординарному розумінні складається з правоздатності, дієздатності та деліктоздатності, що передбачає здатність учасників суспільних відносин набувати права і обов'язки, а також нести відповідальність за їх виконання або невиконання (включаючи неналежне виконання) [12, с. 9].

Правосуб'єктність насамперед визначає коло суб'єктів, що можуть бути учасниками суспільних відносин, які регулюються відповідними правовими нормами.

Деталізуючи, можна зазначити, що право громадян на участь у МСВ конкретизується у сукупності прав, зокрема таких як:

- право брати участь у прийнятті рішення про дострокове припинення повноважень місцевої ради, окремих її депутатів, місцевого голови;
- право бути посадовою особою місцевого самоврядування;
- право мати інформацію про діяльність органів місцевого самоврядування;
- право брати участь у створенні органу самоорганізації населення;
- право на громадські слухання;
- право на загальні збори громадян;
- право на створення ініціативної групи з ряду питань тощо [12, с. 8].

Наголошуємо на тому, що первинним суб'єктом МСВ виступає територіальна громада, а єдиним суб'єктом ТГ є людина, яка одночасно виступає жителем певної території держави. Тут треба зробити акцент на тому, що в МСВ існує розширена характеристика такої людини – вона є членом ТГ, не зважаючи на її правовий стан, тобто не зважаючи на те, що вона громадянином цієї держави, або іноземним громадянином, апатридом (особою без громадянства), біженцем тощо, – незалежно від цього вона повинна законно знаходитись на території держави свого перебування і постійно проживати на її відповідній території.

Дієздатністю є здатність особи особисто здійснювати свої повноваження, а також визнана нормами об'єктивного права здатність суб'єкта самостійно, своїми свідомими діями здійснювати юридичні права і обов'язки [13, с. 309].

Отже, здатність ТГ до самостійного здійснення прав і обов'язків і є її дієздатністю. Разом з тим, треба враховувати, що дієздатність ТГ є різною, адже є різні види дієздатності галузевого та підгалузевого характеру [12, с. 8].

Зважаючи на те, що ТГ є основоположним, первинним суб'єктом МСВ та має право самостійного вирішення питань місцевого значення на підставі власної матеріально-фінансової бази, а також має право на самоорганізацію за допомогою форм безпосередньої і представницької демократії та на саморегулювання шляхом прийняття локальних нормативно-правових актів у межах Конституції України та законів України, сама реалізація її повноважень потребує високого рівня правової свідомості та активності, що сьогодні їй притаманне.

Своєю чергою, деліктоздатністю є здатність суб'єкта права нести відповідальність за свої протиправні вчинки [13, с. 342]. Отже, відповідальність ТГ розглядається безпосередньо як відповідальність за ступінь реалізації власних інтересів, за ефективність використання наданих ресурсів [14, с. 145].

Однак, тут необхідно враховувати, що відповідальність ТГ не є типовою, адже

вона у випадку своєї пасивності чи неефективності позбавлена права вимагати від держави забезпечення соціальними благами та послугами.

Тому можна зробити такі висновки з питання про значення і склад правосуб'єктності ТГ – введення в правовий обіг категорії «територіальна громада» як суб'єкта права потребує наділення її такими рисами, які б дали можливість громаді вступати в конкретні правовідносини як активній, дієвій особі, носія суб'єктивних прав та обов'язків. Такі риси в сукупності становлять правосуб'єктність територіальної громади.

Отже, слід зробити проміжний висновок, що правосуб'єктністю територіальної громади є сукупність соціально-правових якостей, що надаються сукупністю її суб'єктивних прав і обов'язків.

Публічна правосуб'єктність територіальної громади, яка нам цікава з точки зору геополітики, полягає у необхідності віднайти максимальну кількість саме форм реалізації повноважень місцевого самоврядування саме територіальною громадою через інститути локальної демократії (безпосередня (пряма) демократія (насамперед, місцевий референдум) [15, с. 98–99], партисипаторна, деліберативна, агрегативна, агональна форми демократії [16, с. 43]).

Геополітика в контекстуалізації формування і реалізації правосуб'єктності ТГ також передбачає наближення України до європейських (міжнародних) правових стандартів організації місцевого самоврядування, адже ТГ є первинним суб'єктом МСВ, а геополітика, своєю чергою, передбачає розуміння, визначення, визнання і дослідження ТГ не лише в межах українського досвіду, а і з використанням багатого муніципального досвіду європейських держав, зокрема держав романо-германської правової системи, або держав, що відносяться до континентальної правової родини.

Наближення розуміння ТГ, – в контексті розвитку її української моделі та набуття належної правосуб'єктності, – до європейських стандартів ми вбачаємо у:

- реформуванні системи адміністративно-територіального устрою для забезпечення основоположних критеріїв територіальності, коли в межах однієї самоврядної території є у наявності та функціонує лише одна територіальна громада – самостійний суб'єкт права;

- створення правових та організаційних умов для формування самодостатніх територіальних громад – громад, які б володіли ресурсною спроможністю, тобто необхідними матеріальними, фінансовими та іншими ресурсами (організаційними, нормативно-компетентними, кадровими тощо) в обсязі, достатньому для ефективної реалізації завдань та функцій місцевого самоврядування;

- удосконалення законодавчого обґрунтування функціонування територіальної громади в Україні, насамперед, через законодавче забезпечення набуття нею реальної та належної правосуб'єктності тощо.

Отже, вважаємо, що вирішивши зазначені вище проблеми, у територіальній громаді буде можливість функціонувати ефективніше, а на геополітичному рівні правосуб'єктність територіальної громади відповідатиме світовим стандартам (через сприйняття державами настанов норм міжнародних угод, регламентуючих правовий статус МСВ та ТГ в державах-підписантах), адже для становлення інституційної системи громадянського суспільства та відповідно демократичної правової державності є основоположною телеологічною домінантою утвердження в державно організованому суспільстві територіальної громади як реально первинного суб'єкта місцевого самоврядування.

Правильність створення оптимальних адміністративно-територіальних одиниць на теренах держави (шляхом їх виокремлення або об'єднання), та визначення і інституціоналізації однієї територіальної громади в одній адміністративно-територіальній одиниці, – забезпечить децентралізацію управління, максимальне наближення до людей публічно-владних інститутів та відповідно дозволить ефективно вирішувати нагальні питання облаштування життя людей, надання якісних адміністративних та громадських послуг жителям сіл, селищ та міст.

Такий шлях, безумовно, забезпечить формування як геополітичної правосуб'єктності територіальної громади, так і закладе формування геополітичної правосуб'єктності людини як члена такої територіальної громади, об'єднуючи в цьому складному багаторівневому полісуб'єктному і поліоб'єктному процесі локальні, регіональні, загальнодержавні, макрорегіональні і універсальні (глобальні) чинники, фактори і тенденції, що засновані на засадах демократизму, децентралізації, верховенства права, пріоритету прав і свобод людини перед правами держави.

Висновки. Підсумовуючи дослідження геополітичної правосуб'єктності територіальної громади, слід зазначити, що така геополітична правосуб'єктність базується на дослідженні особливої важливості географічного чинника локалізації локальної людської спільноти на території держави, його впливу на внутрішню й зовнішню політику держави для визначення ефективної практики використання публічно-політичної влади над певною територією, на якій існує, функціонує і розвивається територіальна громада, як територіально-об'єднана сукупність людей, що формується на основі соціально-територіальних розбіжностей у специфічне системно-комплексне соціальне утворення, що набуває структурно-інституційного значення через правоздатність, дієздатність та деліктоздатність її членів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Токвіль Алексіс де. Про демократію в Америці: у 2-х ст. / пер. з фр. Г. Філіпчука та М. Москаленка. Київ : Видавничий дім «Всесвіт», 1999. 590 с.
3. Гураль П. Ф. Територіальна громада в Україні: реформа і розвиток. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Fffn9fRk3vgJ:www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/Nvamu_pr_2012_1_8.pdf+%&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=ua
4. Carey P., Sutton S. Community development through participatory arts: lessons learned from a community arts and regeneration project in South Liverpool. *Community Development Journal*. 2004. Vol. 39. No 2. P. 123–134.
5. Наврузов Ю. Категорія «громада» в сучасному лексиконі місцевого самоврядування. *Збірник наукових праць УАДУ*. Вип. 1. Київ : Вид-во УАДУ, 2000.

С. 272-289.

6. Тимечко І. Узагальнення підходів щодо сутності територіальної громади України. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка*. 2017. Вип. 1. С. 164–170.

7. Мелехина И. И. Местное сообщество: теоретико-правовой анализ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Краснодар, 2003. 27 с.

8. Геополітика. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>

9. Баймуратов М. О. Територіальна громада в політичній системі і системі місцевого самоврядування України. *Муніципальне право України* / за ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

10. Крисаченко В. Геополітика. *Науковий інструментарій українознавця. Довідник* / Л. К. Токар, Я. С. Калакура, І. Й. Краснодемська та ін. Київ : ННДІУВІ, 2012. 376 с.

11. Загальна теорія держави і права : підруч. / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

12. Кампо В. М. Доступ громадян до права на участь у місцевому самоврядуванні та правова просвіта: проблемні питання. *Правовий часопис Донецького університету*. 1999. № 1 (3). С. 8–10.

13. Хропанюк В. Н. Теория государства и права : учебник для высших учебных заведений. Москва : Изд-во «Интерстиль», «Омега-Л», 2006. 382 с.

14. Чапала Г. В. Місцеве самоврядування в системі публічної влади: теоретико-правовий аналіз. Харків : Право, 2006. 224 с.

15. Первомайський О. О. Територіальна громада як правова форма розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Українська державність: становлення, досвід, проблеми* : збірник наук. статей (за матеріалами XII Харківських політол. читань) ; ред. и предисл. М. І. Панов. Харків : Право, 2001. С. 98–99.

16. Баймуратов М. О. Муніципальна влада в системі публічної влади в Україні в умовах муніципальної реформи. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2018. № 1. С. 41–44.

References:

1. *Konstytutsiia Ukrainy 1996* [The Constitution of Ukraine 1996] (Verkhovna Rada Ukrainy) [(Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], 30, 141. [in Ukrainian].

2. Tokvil, Aleksis de (trans. Filipchuk, H., Moskalenko, M.) (1999). *Pro demokratiiu v Amerytsi* [About democracy in America]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Vsesvit». [in Ukrainian].

3. Hural, P. F. *Terytorialna hromada v Ukraini: reforma i rozvytok* [Territorial community in Ukraine: reform and development]. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Fffn9fRk3vgJ:www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/

Nvamu_pr_2012_1_8.pdf+&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=ua [in Ukrainian].

4. Carey, P., Sutton, S. (2004). Community development through participatory arts: lessons learned from a community arts and regeneration project in South Liverpool. *Community Development Journal*, vol. 39, no 2, 123–134. [in English].

5. Navruzov, Yu. (2000). Katehoriia «hromada» v suchasnomu leksykonі mistsevoho samovriaduvannia [The category "community" in the modern lexicon of local government]. *Zbirnyk naukovykh prats UADU* [Collection of scientific works of UASU], iss. 1. Kyiv: Vyd-vo UADU, 272–289. [in Ukrainian].

6. Tymechno, I. (2017). Uzahalnennia pidkhodiv shchodo sutnosti terytorialnoi hromady Ukrainy [Generalization of approaches to the essence of the territorial community of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnogo universytetu. Ser.: Ekonomika* [Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Ser.: Economics], iss. 1, 164–170. [in Ukrainian].

7. Melekhyna, Y. Y. (2003). *Mestnoe soobshchestvo: teoretyko-pravovoi analiz: avtoreferat dySSERTatsyy kandydata yurydycheskykh nauk* [Local community: theoretical and legal analysis: the thesis of the PhD in Law]. Krasnodar. [in Russian].

8. Heopolityka [Geopolitics]. *Vikipediia. Vilna entsyklopediia* [Wikipedia. Free encyclopedia]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0> [in Ukrainian].

9. Baimuratov, M. O. (2001). Terytorialna hromada v politychnii systemi i systemi mistsevoho samovriaduvannia Ukrainy [Territorial community in the political system and the system of local self-government of Ukraine]. In Pohorilko, V. F., Frytskyi, O. F. (ed.) *Munitsypalne pravo Ukrainy* [Municipal law of Ukraine]. Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].

10. Krysachenko, V. (2012). Heopolityka [Geopolitics]. In: *Naukovyi instrumentarii ukrainoznavtsia. Dovidnyk* [Scientific tools of the Ukrainian scholar. Directory]. Kyiv: NNDIUVI. [in Ukrainian].

11. Tsvik, M. V., Petryshyn, O. V. (ed.) (2009). *Zahalna teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk* [General theory of state and law: a textbook]. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].

12. Kampo, V. M. (1999). Dostup hromadian do prava na uchast u mistsevomu samovriaduvanni ta pravova prosvita: problemni pytannia [Citizens access to the right to participate in local self-government and legal education: problematic issues]. *Pravovyi chasopys Donetskoho universytetu* [Legal Journal of Donetsk University], no. 1 (3), 8–10. [in Ukrainian].

13. Hropanjuk, V. N. (2006). *Teoriia gosudarstva i prava: uchebnik dlja vysshih uchebnyh zavedenij* [Theory of State and Law: Textbook for Higher Education Institutions]. Moscow: Izd-vo «Interstil», «Omega-L». [in Russian].

14. Chapala, H. V. (2006). *Mistseve samovriaduvannia v systemi publichnoi vlady: teoretyko-pravovyi analiz* [Local self-government in the system of public power: theoretical and legal analysis]. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].

15. Pervomaiskyi, O. O. (2001). Terytorialna hromada yak pravova forma rozvytku mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Territorial community as a legal form of local self-government development in Ukraine]. *Ukrainska derzhavnist: stanovlennia, dosvid, problemy* [Ukrainian statehood: formation, experience, problems]. Kharkiv: Pravo, 98–99. [in Ukrainian].

16. Baimuratov, M. O. (2018). Munitsypalna vlada v systemi publichnoi vlady v Ukraini v umovakh munitsypalnoi reformy [Municipal power in the system of public power in Ukraine in the context of municipal reform]. *Visnyk Akademii pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu* [Bulletin of the Academy of Labor, Social Relations and Tourism], no. 1, 41-44. [in Ukrainian].